

Et barn af sin tid

Claus Bjørn om Fridlev Skrubbeltrang og dansk landbohistorie

Interview ved Peter Henningsen

Fortid og Nutid, september 2002, s. 219-232

Claus Bjørn, f. 1944. Mag. art. i historie fra Københavns Universitet. Siden 1971 lektor i landbohistorie ved Institut for Historie, Københavns Universitet. Redaktør af *Fortid og Nutid* 1975-85 og formand for Landbohistorisk Selskab 1983-95. Claus Bjørn har redigeret og udgivet en lang række værker om, og kilder til, dansk landbohistorie, ligesom han er forfatter til flere bøger om landbohistoriske og danmarkshistoriske emner, bl.a. *Bonde Herremand Konge* (1981), *C.D.F. Reventlow* (1992), *Borgerkrig og revolution* (1998), *Dengang Danmark blev moderne* (1999). For tiden arbejder han med et projekt om dansk udenrigspolitisk historie i perioden 1814-64 samt med en biografi af den socialdemokratiske politiker H.C. Hansen.

Du er lektor i landbohistorie. Hvad vil det sige?

Landbohistorie er noget mærkeligt noget. Det er ikke landbrugets historie, men derimod landbefolkningens historie, og det er en tradition, der kan siges at gå tilbage til 1800-tallet. Dengang var bønderne jo i flertal og det var dem, der satte den politiske dagsorden. Derfor blev bondens historie vigtig, både for bonden selv, men også for det øvrige samfund. Bondens historie opfattedes som helt central for at forstå Danmarks historie. Det ser vi f.eks. i det glimrende tidsskrift *Aarbog for dansk Kulturhistorie*, der udkom fra 1891 til 1900 og vi ser det i fremvæksten af de mange lokalhistoriske samfund, hvor den ene førstelærer efter den anden arbejdede med bondebefolkningens historie. I denne type historie drejede det sig hovedsageligt om hele emancipationsforløbet fra 1700-tallets undertrykkelse og frem til stavnsbåndets ophævelse, om frigørelsen, det folkelige gennembrud, den erhvervs-mæssige sejr med andelsbevægelsen, den politiske sejr med systemskiftet 1901 osv. Landbohistorien, som den-

gang først og fremmest blev varetaget af lokalhistorikere og af folk uden for universitetsmiljøet, etablerede en forståelsesramme for dansk historie med bonden i centrum. Danmarks historie blev bondens historie.

Det lektorat, du sidder i, indehavedes tidligere af historikeren Fridlev Skrubbeltrang. Han er tit og ofte blevet kaldt dansk landbohistories førstemand, men hvem var han egentlig, og hvad er baggrunden for, at man oprettede et særligt lektorat til ham?

Ja, det er jo en personlig lærestol, som man gav Skrubbeltrang. Han havde indtil da ernæret sig som højskolelærer et par år og som freelance historisk skribent – ja, det lyder utroligt, men det kunne man faktisk dengang, hvis man satte beskeden tæring efter næring.

Han levede først og fremmest af at være bidragyder til Højskolebladet, boganmelder, politisk kommentator og af legater. Allerede i 1937 lå disputatsen *Husmand og inderste færdig*, men så fik han til landbrugsudstillingen på Bellahøj i 1938 til opgave at skrive bo-

gen *Den danske Bonde 1788-1938* og det betød, at behandlingen af *Husmand og Inderste* blev forsinket, og at bogen først blev indleveret som disputats sidst i 1930'erne.

Husmand og Inderste har jo en særlig position i dansk landbohistorie?

Vi kan roligt sige, at *Husmand og Inderste* blev en bog, der satte skel i dansk historieforskning. Udgangspunktet var et opgør med V. Falbe Hansens klassiske påstand fra jubilæumsskriftet i 1888 – *Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne set fra nationaløkonomiens standpunkt* – der opererede med den forestilling, at husmandsbefolkningen var et produkt af landboreformerne. Skrubbeltrang kunne imidlertid påvise, at det var helt forkert. Ved hjælp af det strukturregistrerende materiale: godsernes og skattemyndighedernes arkivalier – gik han ned og lagde – om man så må sige – facts på bordet for landbounderklassens historie.

Det forhold, at Skrubbeltrang byggede sin socialhistorie op med lokalt tilvejebragt kildemateriale fra godsarkiverne blev siden retningsgivende for dansk landbo- og socialhistorisk forskning. Dertil kom så en række artikler, bl.a. i *Fortid og Nutid*, hvor Skrubbeltrang skrev socialhistoriske og metodiske bidrag, som kom til at sætte standarden for, hvorledes man arbejdede med socialhistorie.

Hvis der var nogen, om hvem man kunne bruge udtrykket positivist, så var det nok Fridlev Skrubbeltrang. Jeg kan huske et citat fra en senere artikel: »Der er endnu lang vej før vor viden om dansk landbohistorie kommer til at bygge på fuldstændig sikker

grund«. Man skulle helt ned i materialet, vægte det, sortere det, vurdere dets bærekraft osv. Derefter skulle man så rekonstruere den fortidige sociale virkelighed, ofte i tabel- og graf-form.

Placerede Skrubbeltrang sin form for landbohistorie i opposition til noget?

Han ville sætte samfundet i stedet for staten. Han ville væk fra den mere overfladiske rigshistorie, hvor man blot udtalte sig i generelle vendinger om landbostandens sociale forhold, f.eks. i vendinger som »så forringede bøndernes status sig«; så »forbedrede bøndernes status sig« osv. Han ville væk fra, at man baserede forskningen i landbohistorie på de normative kilder – love o. lign. – i stedet skulle man helt konkret se på, hvordan landboforholdene var i det daglige ude på godserne. Han ville ud og se på strukturerne, på hvad der foregik derude rundt omkring i landet. Når man læser *Husmand og Inderste* igennem – og det er lejlighedsvist drøjt stof – vil man på den anden side kunne konstatere, at han er meget sparsom med at give nogle mere generelle forklaringer på de forhold, han undersøgte.

Det er faktisk som om, der var et svælg mellem det, han kom af og det han lavede som historiker. Der var nok hos Skrubbeltrang en mærkelig, og vel dybest set ikke rigtigt koblet, forbindelse mellem hans strenge positivistiske opfattelse og den forankring, mennesket og personligheden Fridlev Skrubbeltrang havde i de folkelige bevægelser, således som de udformedes i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet. Det var dem, der var hans livsgrundlag. Han havde været på høj-

◀ Claus Bjørn har siden 1971 været ansat som lektor i landbohistorie ved Københavns Universitet. Lektoratet blev oprindeligt oprettet som en personlig lærestol for dansk landbohistories »førstemand« Fridlev Skrubbeltrang, men Bjørn har dog gennem årene skrevet om, og undervist i, meget andet end blot landbohistorie. For tiden arbejder han således med et projekt om dansk udenrigspolitisk historie 1814-64 samt med en biografi af politikeren H. C. Hansen (Foto: Stig Stasig).

skole og han blev selv højskolelærer. Han havde et dybt engagement i samtidens politik ud fra en ikke-dogmatisk, nærmest radikal venstre-holdning, som i øvrigt i 1920'erne, så vidt jeg kan skønne, en tid knyttede ham til Retsforbundet. Han var dog ikke partipolitisk forankret. Han var dedikeret til den folkelige emancipation – til de folkelige bevægelser.

Hvordan var han som menneske?

Når jeg læser Skrubbeltrang oplever jeg en spaltning mellem en nådesløs kritiker – flere af hans artikler er faktisk debatindlæg vendt mod landbohistorikerne Sigurd Jensen og C. Rise Hansen og det samme gælder ham som anmelder – og en mere folkelig skribent. På sit eget felt – landbohistorien – havde han meget svært ved at give plads til andre. Jeg synes nok, at hans anmeldelser og de mange debatterende indlæg kan have en noget småskåren karakter. Han accepterede ikke andre holdninger og tilgange til stoffet end sine egne. Det kommer f.eks. tydeligt til udtryk i hans barske anmeldelse af Holger Munks disputats »Rytterbonden« fra 1955.¹

Skrubbeltrang var en mærkelig blanding af noget ydmygt, nærmest selvudslettende og så noget meget selvhævdende. Han kunne være meget genert og ufri. Han var ringe som forelæser på trods af, at han havde levet af det. Han beherskede ikke foredragets form og havde ikke evnen til at komme ud »over rampen«. På den anden side havde han en meget stærk, faglig selvbevidsthed, og han kunne virkelig føle sig trådt over tæerne, hvis man ikke anerkendte ham. Der var en konflikt mellem en stærk tiltro til egne evner – et stærkt engagement i det, han gjorde, og en dedikation og helligen sig sine forskningsprojekter, som gjaldt det selve livet og som også gjorde, at de nederlag han fik – f.eks. da han blev forbigået til professoratet i 1948 –

lejrede en bitterhed mange år efter, og så en meget selvudslettende personlighed.

Det er i øvrigt en mærkelig affære med det professorat. Indtil da havde det været sådan, at hvis bedømmelsesudvalget var uenige om, hvem der skulle have stillingen, skulle der afholdes en konkurrence. Det havde man jo gjort i 1936. Dengang man havde den berømte konflikt mellem Erik Arup og Vilhelm la Cour.² Og jeg ved, at Skrubbeltrang havde forberedt sig og allerede havde valgt sig forelæsningsemne. Men så midt under sagsbehandlingen ændrede man det pludselig til, at bedømmelsesudvalgets flertal kunne indstille til fakultetet. Og så var der altså en 3-2-afgørelse i Aksel E. Christensens favør. I hvert fald gav man Aksel E. Christensens bredde fortrin fremfor Skrubbeltrangs skarpsindighed. Men det så jo mærkeligt ud, at man sådan ændrede proceduren midt i forløbet.

Der er ingen tvivl om, at Aksel E. Christensen fyldte stolen ud – blodrig og energisk, som han var. Der var en power over ham, som Skrubbeltrang næppe nogen sinde kunne have præsteret. Men det skabte bitterhed hos Skrubbeltrang. Der sad han – en højt kvalificeret videnskabsmand – og lavede prishistoriske undersøgelser til han var op i 50'erne og levede af bundne opgaver, f.eks. bøgerne *Den danske Husmand* og *Den sjællandske Bondestands Sparekasse* og der er vist ingen tvivl om, at på et eller andet tidspunkt, så følte historikermiljøet på universitetet en form for dårlig samvittighed: Nu blev de snart nødt til at give Skrubbeltrang en lærestol. På det tidspunkt var han jo fuldt anerkendt som førstemanden i dansk landbohistorie.

Denne historie dyrkedes i mange sammenhænge og Skrubbeltrang var langt fra alene. Der var f.eks. også Gunnar Olsen, en af hans få personli-

ge venner, husmandssøn fra Nordvestsjælland; Sigurd Jensen, gårdmandssøn fra Østjylland, C. Rise Hansen, gårdmandssøn fra Ålborgkanten, Hans Jensen, gårdmandssøn fra Slagelsekanten – og denne sidste var jo nærmest Skrubbeltrangs modstykke: Han havde sans for de store bærende ideer, men var unægtelig noget usikker og mindre præcis i detaljerne. Men Skrubbeltrang manglede forståelse for Hans Jensens arbejdsmetoder og hans prisværdige forsøg på en helhedsforståelse. Problemet var, at Hans Jensen satte spørgsmålstejn ved den traditionelle liberale forståelse af landboreformerne, og i stedet lagde vægt på den bondebeskyttende tradition, som havde været fastholdt i dansk landbolovgivning.

Hvordan var Skrubbeltrang som underviser?

Han var efter traditionelle kriterier ikke nogen god underviser. Timerne gik i stykker for ham. Han røg ud ad alle mulige tangenter. Som jeg nævnte tidligere, var han en ringe forelæser, der stod og smagte på ordene, fik indskydelser, og tabte tråden. Ja, det fungerede ikke særligt godt. Det, der kom til at betyde meget for mange, var imidlertid en optagethed af de studerende, som dengang ikke var almindelig. Aksel E. Christensen var meget højt værdsat af sine nærmeste elever, men næppe et menneske man kom ind på livet af. Povl Bagge kom de studerende absolut ikke ind på livet af og Sven Henningsen så man ikke ret meget til.

Skrubbeltrang lukkede virkelig folk ind i sit eget »værksted«. Man fulgte hans eget arbejde, meget på samme måde, som når man læser om, hvorledes den tyske historiker Leopold Ranke i sin tid introducerede seminarformen, og hvordan de studerende var en slags medforskere. Det var sådan det foregik hos Skrubbeltrang. Man kom

ind i hans univers og arbejdede dér, og man var genstand for en til det rørende personlig omhu og medleven, også i ens personlige forhold. Og det fangede mange, ikke et stort antal, men en vis gruppe studenter. Jeg kan f.eks. nævne Birgit Løgstrup, Lotte (Jansen) Dombernowsky, undertegnede selv og Erik Helmer Pedersen. Jeg tror, at Erik Helmer Pedersen vil bekræfte det billede, jeg her giver. Man blev simpelthen vundet for og af den mand.

På trods af, at Skrubbeltrang var en dårlig underviser, kunne han altså trække folk til pga. sin personlighed?

Ja, og så også fordi det jo altså var spændende at være med i en forskningssituation og blive vejledt virkelig tæt. Og vi oplevede at blive inviteret hjem til ham. Til et hjem – prøv at forestil dig en lærerbolig på landet i 1940'erne – hvor man selv dyrkede grøntsagerne, og hvor vi blev fotograferet ude i haven. Og havde vi børn med, var de også velkomne. Jeg har pragtfulde billeder af mine egne unger. Så sendte han billederne med en hilsen.

Det kunne ikke undgå – hvis man altså havde fundet sig i hans form – at man blev bundet i et fortrolighedsforhold og i et taknemmelighedsforhold og i en faglig respekt for den gennemførte vederhæftighed og de stædige krav, som hans egen forskning repræsenterede.

Ville det så ikke på den anden side gøre det svært, at lave en anden slags forskning end Skrubbeltrang. Ville man så ikke sætte spørgsmålstejn ved hans historiesyn og konklusioner?

Jamen – jeg tror da også at man i miljøet undgik at gå ind i en særlig indgående klinch med ham. Når Skrubbeltrang talte, nøjedes man med at lytte respektfuldt. Der stod stor respekt om ham. Man faldt ikke over ham. Jeg antydede senere – og det samme gjor-

de Jens Holmgaard, at hans mange statistikker faktisk kan kritiseres rent metodisk, også på hans egne præmisser. Mange af hans statistikker var meget lidt nuancerede og der var en lang række menneskelige forhold, som han slet ikke tog højde for.³

Det kunne f.eks. dreje sig om fæstefastelser. Skrubbeltrang lavede jo statistikker på om fæsterne var afstået godvilligt eller ved tvang, og han tog ikke højde for godsforvalternes evt. forskellige sprogbrug fra gods til gods, eller om der evt. kunne være penge under bordet mellem foged og fæster osv. Det hele blev blot slået sammen i én stor statistik. Jeg har selv set den slags materiale i praksis. På ét gods bruges en slags sprogbrug og på et andet gods et andet. Derfor er det også svært at generalisere alene på grund heraf uden at tænke over, hvordan tingene foregik i praksis.

Tror du, at han selv var klar over disse svagheder?

Jeg tror faktisk, at han – lige med hensyn til dette – havde forelsket sig for meget i sin egen metode. Skrubbeltrang var meget materiel i sin forskning. Det handlede om, hvad der kunne måles og vejes og regnes ud og laves gennemsnit på. Det kan lyde gammeldags i dag, men det var faktisk ret nyt dengang. I sine yngre år var han faktisk fagoverskridende i sin tilgang til historien. Ved hans disputats havde man f.eks. udnævnt professoren i statistik, Hans Claus Nybølle, som officiel 2. opponert. Så mange tal var der i *Husmand og Inderste*, at der på fakultetets vegne måtte være en statistiker repræsenteret, ikke bare en eller anden historiker. Det siger jo noget om, hvor vort fag har bevæget sig hen siden da. Skrubbeltrangs i grunden ganske enkle tabeller med gennemsnitsudregninger og lidt procentuel udregning og tiårsgennemsnit er barnemad i dag, og de findes snart sagt i en hvil-

ken som helst opgave på universitetet. Men dengang var det faktisk at bevæge sig ud mod historiefagets grænser og faktisk at overskride dem. Det krævede en mand fra et andet fakultet, til at bedømme den slags.

Så Skrubbeltrang var nybrydende og tværvideenskabelig for sin tid?

Det var han. Jeg tror, at det er historikeren Niels Steensgård der engang har sagt, at Skrubbeltrang repræsenterede et europæisk nybrud. Han vidste det bare ikke selv. Og så kom krigen jo. Jeg ved ikke om du har bemærket det, men *Husmand og Inderste* er ikke rigtigt blevet anmeldt, heller ikke i *Historisk Tidsskrift*. Den blev i øvrigt heller aldrig offentligt forsvaret, eftersom krigen kom i vejen.

Der kan selvfølgelig rettes kritik mod både det ene og det andet i bogen, og den er jo vitterligt ved at falde fra hinanden flere steder. Men metodisk set er den meget nyskabende.

Tag f.eks. hans – i dag ganske vist elementære – kritik af Falbe-Hansens brug af de to folketællinger 1787 og 1801, hvor Skrubbeltrang kan vise, at den ene er en vintertælling og den anden en sommertælling. Og da befolkningen dengang ikke var stedfast sommer og vinter, så kan man få ret skæve billeder af de demografiske forhold, hvis man ikke tager højde for kilderens tilblivelsessituation. Dertil kommer, at når man ændrer stillingskategorier, så kan man få det til at se skævt ud. Det er jo det vi i dag vil kalde barnemad – grundlæggende viden, når vi skal sammenligne to statistikker. Opererer de med de samme kriterier? Samme inddelingsgrad osv. Er statistikken gældende for det danske monarki som helhed eller kun for det danske kongedømme? Men det var altså nyt dengang.

Skrubbeltrang opererede i et miljø, hvor tingene var skarpt adskilte: Der var historie, der var nationaløkonomi

Unge landbohistorikere på besøg hos Fridlev Skrubbeltang i hjemmet ved Rungsted Kyst omkring 1970. Fra venstre ses Birgit Løgstrup, Lotte (Jansen) Dombernowsky, Fridlev Skrubbeltang og Skrubbeltangs hustru Maria (foto i privateje).

– der var de her meget adskilte faggrænser – og her fik han brudt grænserne ned og ført den socialhistoriske tradition i Danmark ind på et mere tværvideenskabeligt felt. Det var hans helt store fortjeneste.

Så man kan måske ligefrem sige, at Skrubbeltang introducerede den samfundsvidenskabelige historie i Danmark

Ja, det gjorde han. Det kan man roligt sige. Hvis den bog var kommet på tysk, fransk eller engelsk, så ville den have været med i kanon. Den ville have været en milepæl. For her er det ikke bare bønderne, det gælder. Nej, det er dem nedenunder. Det handler om de mennesker, der har glimret ved deres fravær i den historiske forskning. Når de endelig var inddraget, var det som regel blot som pittoreske

baggrundsfigurer. Med den bog sattes der en milepæl og et niveau i arbejdet. Man skulle ud i »marken« og ned i godsarkiverne. Det har siden været en fast tradition, at de specialestuderende, der skrev speciale i landbohistorie, selv skulle gå i kast med godsarkiverne, på samme måde som Skrubbeltang gjorde det.

Hvilke faghistoriske forbilleder tror du, Skrubbeltang havde?

Jeg har prøvet at spørge ham om det. Det var der i øvrigt flere, der gjorde. Vi spurgte ham selvfølgelig om Erik Arup. Jo, Skrubbeltang fandt Arup inciterende, men han betragtede sig ikke som Arup-elev. Der var jo en gruppe, der var »ild-tilbedere«. Og Arups begrænsninger var faktisk ret lette at se.⁴ Skrubbeltang skrev i sin tid speciale hos Aage Friis og det er

min fornemmelse, at han som en af de få formåede at holde gode relationer til både Friis og Arup. Han bidrog også til begge festskrifter. Skrubbetrang havde sit særlige område og han kunne derfor ikke bruges i deres interne kamp. Men egentlige forbilleder tror jeg faktisk ikke, at han havde.

Er det et træk hos danske landbohistorikere, at de selv er fra landet?

Det vil du jo nok finde i flere tilfælde. Fortrinsvis i de ældre generationer. I de yngre generationer begynder det at gå i opløsning, bl.a. fordi der er så få, der kommer fra landet. Jeg kan da huske, at der på et hold af nystartede historiestuderende i begyndelsen af 1970'erne altid sad 3-4 stykker, der var fra landet. De var f.eks. sønner eller døtre af mejeribestyrere, fra en gård eller børn af en førstelærer. Det var folk, der kunne kende forskel på de fire kornarter. Jeg kan huske, at sidste gang jeg stillede spørgsmålet om der var nogen der var fra en gård, så var der en pige, der rakte hånden op og sagde ja. Så spurgte jeg, hvor det var. Jo, det var nede ved Slagelse. Hendes forældre var tandlæger, men de boede altså på en gård! Landbomiljøet er nu så indskrænket i forhold til de små 200.000 landbohjem, der var endnu i 1950'erne. Det er ikke længere leveringsdygtigt.

Er det grunden til, at landbohistorien får færre og færre udøvere?

Ja, det er ganske enkelt. Jeg er fra årsgang 1944 og jeg kan huske en tid, hvor landbruget »fyldte«. Hvor sådan noget som jordlovsafstemningen i 1963 blev et politisk nederlag, fordi bønderne vendte sig imod det. Hvor vi dengang stemte os ind i EF, fordi landbruget kunne få begge sine markeder med. Allerede dengang var det ikke så aktuelt længere, men der er jo altid en vis forsinkelse i mentaliteten. Landbruget var Danmarks bærende er-

hverv. I Landbruget var man endnu i 1950'erne fritaget for ottetimersarbejdsreglen og mejeristuddannelsen var helt op til 1970'erne ikke omfattet af lærlingeloven. Landbruget havde sit eget rum – det var noget helt særligt. Det havde sine egne traditioner, sine egne skoler med egne uddannelsesforløb uafhængigt af det øvrige samfund. I dag er Landbrugsraadets præsident Peter Gæmelke student lige som alle andre mennesker.

Man kan vel også forestille sig, at nogle af årsagerne til landbohistoriens deroute skyldes, at den samfundsvidenskabelige historie ikke længere er interessant? At der er kommet nye retninger på den faghistoriske dagsorden?

Ja, det var jo det, vi herhjemme helt banalt kalder socialhistorie. Det var meget stort. Jeg tror nærmest, at halvdelen af alle specialer i 1970'erne blev skrevet inden for socialhistorisk betegnede emner. På et tidspunkt mistede denne tradition så sin spænding og bærekraft, og sådan vil tingene givetvis altid veksle. Men nogle af de nye forskningsretninger er dog også i familie med landbohistorien. F.eks. søskendeparret Appels disputatser om tinget og boglæsning/bogbrug med en noget større og mere eksplicit teoretisk bevidsthed.⁵ Det er på én måde værker i den klassiske danske socialhistoriske tradition, men de repræsenterer på den anden side også en fornyelse, særligt i deres teoretiske tilgang. De har dog bevaret de elementer af den ældre socialhistorie, som jeg finder værdifulde. Der fastholdes i disse bøger en tradition, som vi ville blive lidt fattigere uden. Det gælder om at bibeholde de ting i det gamle, som er værdifulde, og så koble det med de nye drejninger. Vi skal stadig have fat i det, der kan måles og vejes. Blot må vi tænke lidt mere over, hvad det er vi måler og vejer, og hvilke indsigter, der kan udtrækkes deraf.

Du er jo ikke fra landet. Hvorfor begyndte du at interessere dig for landbohistorie?

Ja, det er der også flere, der har undret sig over. Jeg har dog både på min fædrene og mødrene side rødder tilbage til landet. Så det var mig ikke ukendt. Men det var dog ikke landbohistoriker, jeg oprindeligt drømte om at blive. Faktisk ville jeg gerne have været medarbejder på Nationalmuseets middelalderafdeling. Jeg besøgte den som dreng og fik det råd, at jeg skulle tage en historisk embedseksamen, hvis jeg ville ind og arbejde på museet. Voldsteder og kalkmalerier, det var lige mig.

Min interesse for landbohistoriske forhold daterer sig tilbage til en undervisningstime hos Vagn Skovgaard-Petersen, hvor jeg fik stillet spørgsmålet om samspillet mellem Venstrebevægelsen og andelsbevægelsen. Og den opgave bed virkelig. Jeg fandt ud af, at der ikke var skrevet noget om det. Det blev så en opgave i bedste socialhistoriske tradition: Jeg udvalgte mig et amt – Holbæk amt – for at se om jeg kunne finde overensstemmelse mellem de folk, der startede andelslagterier og andelsmejerier. og om de var de samme, som gik i spidsen rent politisk. Jeg vidste jo i hvert fald så meget, at Holbæk amt var et Venstre- amt så det battede. Det gav så blod på tanden og førte til, at Skovgaard-Petersen sagde, at jeg skulle snakke med Skrubbeltrang. »Du har fat i noget der«, sagde han, »det synes jeg, du skal gå videre med«. Og så var forbindelsen til Skrubbeltrang knyttet.

Hvordan var landbohistoriens situation i 1970'erne, da du blev lektor. Var det et område, der kunne tiltrække studerende?

Ja, det er der ingen tvivl om. Med den marxistiske venstrefløjsbølge, som brød igennem herhjemme omkring 1971-72, fik socialhistorien et primat. Der skete en forskydning fra stat til

samfund, og når folk var blevet trætte af at dyppe den økonomiske historiker Svend Aage Hansen i marxistisk sovs, så var der en stor interesse for det landbohistoriske tema. Der foreligger utallige undersøgelser af tyendelovgivning og forskellige udtryk for klasseforhold fra dengang. Jeg synes, at 70'erne i mange henseender var en spændende periode. Landbohistorien var baseret på en meget materialistisk – men ikke nødvendigvis marxistisk – opfattelse af historien. Også Skrubbeltrangs forskning var jo meget materialistisk. I hvert fald en materialistisk grundbetragtning af, hvad der var historiens genstandsfelt: Det sociale, det materielle, det økonomiske, det politisk-kulturelle, men især de socialøkonomiske vilkår som målet for historikerens arbejde. Det var dér, at den historiske fremstilling skulle mures op – fra grunden af.

Og det er jo ikke svært at pege på en sådan tradition. Tag f.eks. efterkrigstidens formentlig mest indflydelsesrige historiske enkeltmandsværk om vækkelser og kirkelige retninger, hvor teologen P.G. Lindhardt på baggrund af en materialistisk historieopfattelse skildrer vækkelserne og de kirkelige retninger.⁶ Han forklarer med landbo-reformerne som udgangspunkt de gudelige vækkelser og grundtvigianismen, som båret af gårdmandsstandens sociale og økonomiske fremmarch og de manglende religiøse vækkelser i det 20. århundrede der, ifølge Lindhardt, skyldtes, at der ikke i det 20. århundrede var de samme sociale forskydninger og nye lag. Hvis det ikke er materialistisk historieopfattelse, så ved jeg ikke, hvad det er.

Hvad arbejdede du selv med i den periode?

Jeg boksede længe med et aldrig fuldført projekt, som jeg siden måtte erkende var galt grebet an. Det var et projekt om andelsmejerierne og høj-

skolen. Projektet gik ud på at finde ud af, hvem de allerførste samtlige 740 andelsmejeriformænd var, og særligt om de havde været på højskole. Jeg lavede så kartotekskort på alle dem, jeg fandt og fik således etableret deres cv'er. Med disse kort i hånden ville jeg have mulighed for at konstatere om disse lokale pionerer havde været på højskole, og om højskolen derfor havde haft afgørende indflydelse på skabelsen af de mange andelsmejerier. Det var en opgave, som Skrubbeltang syntes var passende og i orden. Men jeg måtte desværre konstatere, at selv fra 1880'erne var det umuligt at få tilstrækkeligt præcise oplysninger, og hertil kom, at jeg blev mere og mere i tvivl om bærekraften af metoden.

Hvis nu halvdelen af disse første formænd – i forhold til 12-15% af den samlede ungdomsgeneration på landet – havde været på højskole ville jeg så have demonstreret, at højskolen havde haft en betydning for andelsmejerierne? Det ville Skrubbeltang have sagt, og det var den hypotese, jeg selv arbejdede med. Men så begyndte jeg at komme i tvivl, fordi der bl.a. tegnede sig et billede af, at det var folk fra relativt store bondegårde, der kom på højskole, og det gjorde de, fordi de havde råd til det. Og det var vel naturligt, at det var folk fra store, økonomisk konsoliderede gårde, der stod i spidsen for foretagendet? Jeg måtte derfor sætte spørgsmålstejn ved min egen model, og jeg havde nogen ret trælse år med det projekt. Så kom jubilæumsarbejdet med Hjedding andelsmejeri, som resulterede i en bog, hvor jeg reelt lukkede og slukkede for projektet i erkendelse af, at det faktisk var alt, hvad jeg kunne sige om den sag.⁷

Spørgsmålet: Om det var højskolen der havde betydning for oprettelsen af andelsmejerierne, som jo har været den populære forklaring i højskolekredse, kunne ikke besvares. Jeg måtte erkende, at metoden ikke slog til.

Det var et af mine hjertebørn, jeg her måtte lægge til side. Det nyttede ikke at arbejde videre. Jeg stoledede ikke længere på metodens bærekraft, men det var med sorg, jeg måtte lægge det væk. Men når man ikke længere tror på sin egen metode, så er det mere end svært at få det drevet frem.

Så vendte jeg tilbage til Skrubbeltangs periode – inspireret af 1970'ernes marxistiske klassebetragtninger – for at betragte bønderne som politiske aktører, som klasse. Det resulterede bl.a. i en artikel 1977 i *Scandinavian Journal of History* og i artiklen om proprietærfejden,⁸ som jeg nu kan se, at jeg burde have arbejdet videre med, have gjort til en bog. Som artikel er den jo alt for stor. Jeg skulle have skrevet noget bredere. Temaet i artiklen er, at bønderne er aktive medspillere i landboreformprocessen. De spiller med. Det resulterede senere i bogen *Bonde Herremand Konge fra 1981*.

Tænkte du på evt. at samarbejde de to – artiklen om proprietærfejden og Bonde Herremand Konge?

Jeg burde selvfølgelig have sammenskrevet de to og lavet et større arbejde i stedet. Men jeg har nok altid følt, at nu skulle jeg gøre det færdigt, og så skulle jeg videre med noget andet. Når et arbejde er ved at nærme sig sin afslutning, kan jeg den dag i dag opleve, at jeg mister interessen for det. Enhver kan derfor pege på svagheder i mine ting, som skyldes, at jeg på et eller andet tidspunkt ikke kan aftvinge projektet mere – og så mister jeg interessen.

Jeg fortsatte dog den bondepolitiske linie med den lille bog *Frygten fra 1848*, hvor jeg gik skridtet videre – socialt ned – til den sociale uro hos husmænd og småkårsfolk for at finde ud af, hvordan strukturerne var i det her klassesamfund: Hvordan protesterede man? Hvad er det for nogle mekanismer, der findes og hvad sker der, når

myndighederne griber ind? Bogen gav mig senere inspiration til at gå videre og skrive bogen om borgerkrigen i 1848, der kom i forbindelse med 1998-jubilæet.⁹

Repræsenterede Bonde Herremand Konge dit forsøg på at forny landbohistorien?

Jo, den var da inspireret af tiden og dens problemstillinger og nogle mere antropologisk baserede værker. Jeg var ret optaget af om bondesamfund som sådan kunne studeres. Jeg var inspireret af Eric Wolf, Teodor Shanin og A. Chayanov og jeg kunne se, at der her lå en mulighed for at komme videre.¹⁰ Det var et behov for på en eller anden ikke afklaret måde at komme videre, der inspirerede mig til at vende tilbage til det materiale, som alle mulige andre havde haft i hænderne og simpelthen systematisk gennemlæse alle lokalhistoriske samfunds årbøger.

Jeg lavede nok det projekt med en noget primitiv forestilling om, at jeg kunne rekonstruere bondens politiske univers. Og så må du ikke glemme, at jeg hele min opvækst har levet med ét af H.C. Andersens eventyr: Er du Store Claus eller Lille Claus? Og jeg kan endnu huske den oplevelse af at erkende: Hvad er det egentlig H.C. Andersen skriver om? Jo, det er social hævn. Og det er jo en forfærdende historie. De slår hinanden ihjel. Der er utroskab, der er bedrageri. Der er ægteskabsbrud, Lille Claus laver afpresning. Der er ingen moral. Bare Lille Claus slipper afsted med det, så er det hele godt. Og når man så i kildematerialet selv finder beretninger, der spiller på det samme: Ha! Da snørrede vi ham sgu. Da fik vi narret ham den store. Det var en af den slags aha-oplevelser, jeg kunne bruge til at prøve at lave en rekonstruktion af 1700-talsbondens politiske univers og se på hans handlemuligheder og handlemønstre inden for disse rammer.

Var du den eneste der arbejdede med den slags på det tidspunkt eller havde du nogen, du kunne sparre dig med?

Nej, jeg gik for mig selv. Men havde jo min inspiration fra den relevante læsning, jeg fandt i 70'erne eller lige der omkring, og som jeg syntes jeg kunne bruge til noget. Der var også en mand som historikeren Halvdan Koht fra Norge,¹¹ der skrev om norsk bonderejsning. Han trak jo en linie igennem norsk bondehistorie for at se og afdække bondeprotesternes og bondeaktionernes historie.

Men du fortsatte ikke ad den vej, som du havde udstukket med Bonde Herremand Konge?

Jeg fulgte den op med den lille bog om 1848 og så syntes jeg ligesom, at det var nok. Så kom Dansk Landbrugshistorie. Erik Helmer Pedersen havde som formand for Landbohistorisk Selskab haft ideen om en landbohistorisk håndbog fra 1750 og frem. Det blev diskuteret en hel del og vi havde forskellige mellemregninger, udvalg osv. hvor vi snakkede om tingene. På et eller andet tidspunkt fornemmede jeg så, at projektet kunne søsættes og få den opbakning, som det faktisk også fik. Men det var en drøj omgang. Projektet blev ramt af mange uheld – Jacob Buksti var designeret som forfatter på nyeste tid, men havde allerede forinden sagt, at han måske måtte springe fra, da han tænkte på at gå ind i politisk arbejde. Og det gjorde han jo også.

Vi gav så en ung historiker opgaven efter at Buksti var sprunget fra, men han kunne desværre ikke leve op til det, og så kom der heller ikke noget ud af det. En af mine egne tidligere studerende skulle tage sig af perioden 1860 til 1914, men det blev heller ikke til noget. Jeg havde ikke problemer med at holde vægten på det tidspunkt! Vi var jo bundet op på, at den skulle være

Så glade var de vist. Forfatterne bag Det danske landbrugs historie ved en præsentation af projektet i 1984. Fra venstre ses Jacob Buksti, Lotte (Jansen) Dombernowsky, Troels Dahlerup, Claus Bjørn, Jørgen Dieckmann Rasmussen, Lotte Hedeager, Erik Helmer Pedersen, Karl-Erik Frandsen, S. P. Jensen, Erland Porsmose og chefkonsulent Knud A. Knudsen fra AiO-tryk i Odense (Her gengivet efter Erik Helmer Pedersen: Landbosamfundet og Danmarkshistorien. Landboforeninger i 200 år, Odense 1993).

færdig til jubilæet i 1988, og vi havde fået stillet et større økonomisk beløb til rådighed.

Det var altså en kamp, bare det at gennemføre projektet til tiden?

Det var det, og jeg havde det meget dårligt med det projekt. Der var så mange ting, der ikke lykkedes, som vi havde planlagt. Og nu forstår jeg godt, hvorfor man fra de store forlags side siger, at de vil satse på de sikre kort, når de skal have gennemført den slags store projekter. Jeg oplevede jo selv, hvordan nogen unge folk fik chancen, men ikke levede op til det. Min ambition havde faktisk været, at det netop ikke skulle være Tordenskjolds soldater, men nye folk. Men det kom til at volde store problemer.

Kan man sige, at du oprindeligt havde en samlet ide med det værk, som ikke kom til at holde, fordi folk sprang fra? Ja, det blev i realiteten et meget fragmenteret værk. De tanker vi oprindeligt havde om at anvende f.eks. den økologiske dimension – brugen af naturen – de gik i vasken. Det endte med, at vi bare skulle være glade, hvis vi kunne få nogen til at skrive, så vi så nogenlunde kunne overholde vores deadline. Der var knyttet så meget prestige til det projekt, at det bare skulle være færdigt.

Var du så blevet træt af landbohistorie efter den omgang?

Jeg kan fortælle dig, at der efter 1988, hvor der var blevet skaffet en masse midler til landbohistoriske udgivelser,

som jeg på en eller anden måde havde lod og del i, indfandt sig en vis mæthed. Nu måtte det vist være tid til noget andet. Jeg ville gerne prøve kræfter med andre sider af faget. Nu bidrager jeg f.eks. til samleværket om dansk udenrigspolitikks historie og det er meget langt fra andelsmejerier og fæsteforhold. Men sådan er det jo også her på stedet. Jeg kan ikke bare nøjes med at undervise i landbohistorie. Jeg er også nødt til at undervise i andet. Det har jeg været fra begyndelsen.

I 1990'erne skete der pludseligt noget. Det blev et årti, hvor du producerede utroligt mange bøger. Hvad var det, der skete?

Jeg fik frigjort en masse energi i 1990'erne. Set i bakspejlet skulle jeg ikke have brugt de første 20 år af mit arbejdsliv på *Fortid og Nutid* og *Landbohistorisk Selskab*. Jeg oplevede, hvor mange ressourcer, jeg fik tilovers ved ikke konstant at skulle have et tidsskrift ud eller køre et forlag. Mine børn blev jo også voksne og krævede ikke tiden så meget længere. Og i 1992 blev jeg anmelder for *Kristeligt Dagblad*, og det har jeg haft godt af. Det lærte mig at gå i gang med at skrive. Anmeldelser skal jo laves meget hurtigt, og gradvis forsvandt angsten for det hvide papir – jeg har tidligere arbejdet meget, meget tungt og meget stødvist.

Vil det sige, at vi skal helt frem til 1990'erne før du træder i karakter som skribent og finder ud af, at det er det, du kan og vil?

Ja, jeg følte mig meget usikker over for det at skrive, og når du som andre har spurgt, hvorfor jeg ikke lavede et større arbejde ud af *Bonde Herremand Konge, Proprietærfejden* osv. så skyldes det, at jeg ikke følte, jeg var i stand til det. Det var at tage munden for fuld. Mit temperament er snarere til mindre arbejder, der kan overståes re-

lativt hurtigt. Disputatser tager flere år af ens liv. Det har jeg slet ikke tålmodighed til.

Er det derfor du nærmest har specialiseret dig i at lave korte, kontante bøger?

Ja, bortset fra at jeg synes, at det er helt urimeligt, at disputatser i dag er svulmet op til det, de er. Det undergraver jo også hele ordningen økonomisk set. En god bog skal højest være på 4-500 sider. Bøger – og især disputatser – er blevet alt for lange efter computerens introduktion. Det der med at gå i studiecellen i fire-fem år har ikke været mig. Jeg vil hellere i en stadig dialog med andre mennesker. Derfor passer mediearbejde, foredragsarbejde og dagblade mig fint, selvom jeg egentlig godt kan være dødtræt, når jeg skal ud og holde foredrag. Det er alligevel som oftest sjovt at komme ud. En mand som Skrubbeltrang låste sig i stedet inde med sit arbejde – med *Husmand og Inderste* – og han syntes jo nok, at jeg snart måtte se og komme med det store værk – et eller andet, der svarede til hans *Husmand og Inderste*.

Når du engang går på pension tror du så, at vi får et nyt lektorat i landbohistorie?

Nej, det var betinget af en særlig situation. Det er ikke hensigtsmæssigt at fastlåse stillinger til bestemte emner, der engang har været oppe i tiden. I dag er landbohistorie ikke et »hot« emne, men det betyder ikke, at der ikke er nogen, der arbejder med området. Jeg kan da nævne nogle yngre historikere – jeg er selv vejleder for to stipendiater – den ene arbejder med husbond- og andre rettigheder i landbosamfundet, og den anden har taget det økologiske landbrugs historie i Danmark op. Der vil stadig være landbohistorie, men nu med nogle nye tilgange.

Der er tale om, at det landbohistoriske tema for en tid ikke helt har den opmærksomhed, som det tidligere havde, og det vil så vare nogen tid, og så vil bøtten sikkert vende. Der vil altid dukke nogen op, som vil angribe et gammelt tema med nye synsvinkler. Men den klassiske socialvidenskabelige landbohistorie, som vi kender den, er et barn af sin tid – af den radikale historikertradition.

Om Fridlev Skrubbeltrang i øvrigt, se f.eks.: Claus Bjørn: Fridlev Skrubbeltrang (nekrolog), Historisk Tidsskrift bd. 88, hf. 2, 1988; Erik Helmer Pedersen: Arven fra Skrubbeltrang, Bol og By 1999:2.

Om dansk landbohistorie, se: Erik Helmer Pedersen: Det grønnes, men gror det? Fortid og Nutid bd. 1-2, 1999; Steen Busck: Landbohistorien i Skrubbeltrangs fodspor, Den jyske Historiker nr. 75/76, 1997; Thorkild Kjærgaard: Fagmænd og amatører. Om herremænd og bønder i den danske historiker verden, Fortid og Nutid bd. 26, hf. 4, 1976; Claus Bjørn: Bondens egen historie, Menneske og Natur, arbejdsblad nr. 67, 1995; Peter Henningsen: Dansk bondeliv. Historiografiske betragtninger, Peter Henningsen: Landbohistorie og regionalhistorie bd. 1, 2001 (upubl. ph.d.-afhandling. Tilgængelig via Det Kongelige Bibliotek); Geske Marie Præstholm: Tradition og fornyelse. En historiografisk undersøgelse af de danske landboreformer med særligt henblik på litteraturen omkring stavnsbåndsjubilæerne i 1888 og 1938 (upubl. speciale i historie fra Københavns Universitet 2001. Tilgængelig via Det Kongelige Bibliotek).

Noter

1. Skrubbeltrangs anmeldelse af »Rytterbonden« findes i Fortid og Nutid bd. 19, 1954-56, s. 333-337. Om det mærkelige forløb ved antagelsen af denne disputats, se i øvrigt Erik Helmer Pedersen: Arven efter Skrubbeltrang, Bol og By 1999:2, s. 28f.
2. Om den berømte professorstrid, se f.eks. Kai Hørby: Historie, Povl Johs. Jensen (red.): Københavns Universitet 1479-1979 bd X. Det filosofiske fakultet, 3. del, Kbh. 1980, s. 479-483. Sagen behandles desuden med stor udførlighed i Vilhelm la Cours erindringsbog »Lukkede Døre« fra 1956.
3. Jens Holmgaard i Historisk Tidsskrift bd. 82, 14. rk. bd. 3, 1982-83.
4. Fridlev Skrubbeltrang har i debatindlægget »Arup endnu en gang« skrevet lidt om sit forhold til denne, se Historisk Tidsskrift bd. 79, hf. 2, 1979, s. 353-357.
5. Hans Henrik Appel: Tinget, magten og æren, 1999; Charlotte Appel: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark bd. 1-2, 2001.
6. P. G. Lindhardt: Vækkelse og kirkelige retninger, 1951. Se også hans bidrag til Den danske kirkes historie bd. 7, 1958
7. Claus Bjørn (red.): Dansk mejeribrug 1882-2000, Odense 1982.
8. Claus Bjørn: The Peasantry and Agrarian Reform in Denmark, The Scandinavian Economic History Review vol. XXV, no. 2, 1977; Claus Bjørn: Den jyske proprietærfejde. En studie over godsejerpolitik og bondeholdninger omkring 1790, Historie. Jyske Samlinger ny rk. XIII, 1979-81.
9. Claus Bjørn: Borgerkrig og revolution, 1998.
10. Om disse forskere, se f.eks. Peter Henningsen: Det antropologiske bondebegreb, Fortid og Nutid nr. 1, 2000.
11. Halvdan Koht: Norsk Bondereisning, 1926.